כיתה י' | תנ"ך | שיעור 6 מתוך 6 | 45 דק' | שמות ו, א-ל

ממלכתי: סיפורי השעבוד, לידת משה ושליחותו (שמות א-ו) נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ודיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו ומדרש); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.

ארבע לשונות של גאולה: "ולא שמעו אל משה מקצר רוח ומעבדה קשה"

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יתארו את תשובת ה' למשה, את ארבע (וחמש) לשונות הגאולה ואת תגובת העם (ו, א-יג)
- התלמידים ינתחו את "וּשְׁמִי ה', לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם" לפי רש"י ואת "וְלֹא שָׁמְעוּ, אֶל־מֹשֶׁה, מִקֹּצֶר רוּחַ, וּמֵעֲבֹדָה קָשָׁה" לפי רש"י, רמב"ן ורשב"ם
- התלמידים ידונו בשאלה למה אנשים במצוקה קשה מתקשים לשמוע בשורה טובה, ומה זה מלמד על עזרה לאחרים

❓ השאלה הגדולה של השיעור

למה עם משועבד לא מסוגל לשמוע הבטחה לגאולה?

ה' מבטיח: "וְהוֹצֵאתִי", "וְהִצַּלְתִּי", "וְגָאַלְתִּי", "וְלָקַחְתִּי", "וְהֵבֵאתִי". ובכל זאת: "וְלֹא שָׁמְעוּ, אֶל־מֹשֶׁה, מִקֹּצֶר רוּחַ, וּמֵעֲבֹדָה קָשָׁה". השיעור עוסק בפער בין הבטחה גדולה לבין היכולת לשמוע אותה.

🧪 פתיחה

כותבים על הלוח את חמשת הפעלים: והוצאתי, והצלתי, וגאלתי, ולקחתי, והבאתי. שואלים: מה ההבדל בין "להוציא" ל"להציל" ול"לגאול"? האם יש כאן סדר של שלבים? אחרי דיון קצר מגלים שכאן נמצא המקור לארבע הכוסות בליל הסדר.

📖 הסבר למורה

הפרק פותח בתשובה לתלונת משה בסוף פרק ה: "עַתָּה תִּרְאֶה, אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לְפַרְעֹה". לפי רש"י, יש בפתיחה גם ביקורת: משה הרהר, ולא כמו אברהם שלא הרהר אחרי ה' גם כשההבטחה נראתה סותרת.

ה' מציג את עצמו בשם ה' ומשווה לאבות: "וָאֵרָא, אֶל־אַבְרָהָם אֶל־יִצְחָק וְאֶל־יַעֲקֹב – בְּאֵל שַׁדָּי; וּשְׁמִי ה', לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם". לפי רש"י, לאבות ניתנו הבטחות, אבל ה' לא נודע להם במידה שבה הוא מקיים אותן. עכשיו מגיע זמן הקיום.

ההבטחה בנויה בשלבים: הוצאה מתחת לסבלות, הצלה מן העבודה, גאולה בזרוע נטויה, לקיחה לעם ("וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם לִי לְעָם, וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים") והבאה אל הארץ. ובכל זאת העם לא שומע. משה מסיק "הֵן בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל, לֹא־שָׁמְעוּ אֵלַי, וְאֵיךְ יִשְׁמָעֵנִי פַּרְעֹה", ורש"י מציין שזה אחד מעשרה קל וחומר שבתורה.

בפסוקים יד-כה מופיע ייחוס: ראובן ושמעון בקצרה, ולוי בהרחבה עד עמרם ויוכבד, ומהם אהרן ומשה. הייחוס עוצר את העלילה ומציג את משה ואהרן כחלק משבט ומשפחה. אחריו: "הוּא אַהֲרֹן, וּמֹשֶׁה", "הוּא מֹשֶׁה, וְאַהֲרֹן". רש"י לומד מחילוף הסדר "לוֹמַר לְךָ שֶׁשְּׁקוּלִין כְּאֶחָד".

📜 הפסוקים (מכון ממרא, נוסח מנוקד)

שמות פרק ו, פסוקים א-יג

(א) וַיֹּאמֶר ה׳, אֶל־מֹשֶׁה, עַתָּה תִרְאֶה, אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לְפַרְע�ֹה: כִּי בְיָד חֲזָקָה, יְשַׁלְּחֵם, וּבְיָד חֲזָקָה, יְגָרְשֵׁם מֵאַרְצוֹ.

(ב) וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים, אֶל־מֹשֶׁה; וַיֹּאמֶר אֵלָיו, אֲנִי ה׳.

(ג) וָאֵרָא, אֶל־אַבְרָהָם אֶל־יִצְחָק וְאֶל־יַעֲקֹב – בְּאֵל שַׁדָּי; וּשְׁמִי ה׳, לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם.

(ד) וְגַם הֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתָּם, לָתֵת לָהֶם אֶת־אֶרֶץ כְּנָעַן – אֵת אֶרֶץ מְגֻרֵיהֶם, אֲשֶׁר־גָּרוּ בָהּ.

(ה) וְגַם אֲנִי שָׁמַעְתִּי, אֶת־נַאֲקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אֲשֶׁר מִצְרַיִם, מַעֲבִדִים אֹתָם; וָאֶזְכֹּר, אֶת־בְּרִיתִי.

(ו) לָכֵן אֱמֹר לִבְנֵי־יִשְׂרָאֵל, אֲנִי ה׳, וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלֹת מִצְרַיִם, וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מֵעֲבֳדָתָם; וְגָאַלְתִּי אֶתְכֶם בִּזְרוֹעַ נְטוּיָה, וּבִשְׁפָטִים גְּדֹלִים.

(ז) וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם לִי לְעָם, וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים; וִידַעְתֶּם, כִּי אֲנִי ה׳ אֱלֹהֵיכֶם, הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם, מִתַּחַת סִבְלוֹת מִצְרָיִם.

(ח) וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם, אֶל־הָאָרֶץ, אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת־יָדִי, לָתֵת אֹתָהּ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב; וְנָתַתִּי אֹתָהּ לָכֶם מוֹרָשָׁה, אֲנִי ה׳.

(ט) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה כֵּן, אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל; וְלֹא שָׁמְעוּ, אֶל־מֹשֶׁה, מִקֹּצֶר רוּחַ, וּמֵעֲבֹדָה קָשָׁה.

(י) וַיְדַבֵּר ה׳, אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר.

(יא) בֹּא דַבֵּר, אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם; וִישַׁלַּח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל, מֵאַרְצוֹ.

(יב) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה, לִפְנֵי ה׳ לֵאמֹר: הֵן בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל, לֹא־שָׁמְעוּ אֵלַי, וְאֵיךְ יִשְׁמָעֵנִי פַּרְעֹה, וַאֲנִי עֲרַל שְׂפָתָיִם.

(יג) וַיְדַבֵּר ה׳, אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן, וַיְצַוֵּם אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְאֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם – לְהוֹצִיא אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל, מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם.

שמות פרק ו, פסוקים כו-ל

(כו) הוּא אַהֲרֹן, וּמֹשֶׁה – אֲשֶׁר אָמַר ה', לָהֶם, הוֹצִיאוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, עַל־צִבְאֹתָם.

(כז) הֵם, הַמְדַבְּרִים אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם, לְהוֹצִיא אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל, מִמִּצְרָיִם; הוּא מֹשֶׁה, וְאַהֲרֹן.

(כח) וַיְהִי, בְּיוֹם דִּבֶּר ה' אֶל־מֹשֶׁה – בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם.

(כט) וַיְדַבֵּר ה' אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר, אֲנִי ה'; דַּבֵּר, אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם, אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲנִי, דֹּבֵר אֵלֶיךָ.

(ל) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה, לִפְנֵי ה': הֵן אֲנִי, עֲרַל שְׂפָתַיִם, וְאֵיךְ, יִשְׁמַע אֵלַי פַּרְעֹה.

פסוקים יד-כה (ייחוס ראובן, שמעון ולוי עד משה ואהרן) מסוכמים בהסבר ואינם מודפסים כאן. שם ה' מובא בכתיב ה'.

הפסוקים המלאים בקישורים למטה.

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בפסוק, ובצד השני פירוש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהפסוק.

📜 **כתוב:** "וּשְׁמִי ה', לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם"

💭 **מפרשים:** רש"י: "לֹא נִכַּרְתִּי לָהֶם בְּמִדַּת אֲמִתּוּת שֶׁלִּי", "נֶאֱמָן לְאַמֵּת דְּבָרַי".

📜 **כתוב:** "עַתָּה תִּרְאֶה"

💭 **מפרשים:** רש"י: "הִרְהַרְתָּ עַל מִדּוֹתַי, לֹא כְאַבְרָהָם".

📜 **כתוב:** "וְלֹא שָׁמְעוּ, אֶל־מֹשֶׁה"

💭 **מפרשים:** רש"י: "לֹא קִבְּלוּ תַּנְחוּמִין"; ועל "מקצר רוח": "כָּל מִי שֶׁהוּא מֵצַר, רוּחוֹ וּנְשִׁימָתוֹ קְצָרָה".

📜 **כתוב:** "מִקֹּצֶר רוּחַ, וּמֵעֲבֹדָה קָשָׁה"

💭 **מפרשים:** רמב"ן: "לֹא בַּעֲבוּר שֶׁלֹּא יַאֲמִינוּ בַּה' וּבִנְבִיאוֹ", אלא "כְּאָדָם שֶׁתִּקְצַר נַפְשׁוֹ בַּעֲמָלוֹ".

📜 **כתוב:** "וְלֹא שָׁמְעוּ" (לעומת "וַיַּאֲמֵן, הָעָם")

💭 **מפרשים:** רשב"ם: "שהיו סבורים לנוח מעבודה קשה והנה עתה הכביד עליהם יותר".

📜 **כתוב:** "וַיְצַוֵּם אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל"

💭 **מפרשים:** רש"י: "צִוָּם עֲלֵיהֶם לְהַנְהִיגָם בְּנַחַת וְלִסְבֹּל אוֹתָם".

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: תנ"ך (או דף הפסוקים מהעמוד הזה), מצגת, דף עבודה, לוח

1. פתיחה: חמשת הפעלים על הלוח וארבע הכוסות (6 דקות)
2. קריאה מודרכת: "וארא" ושם ה' (פס' א-ה) (8 דקות)
3. חברותא: לשונות הגאולה ושלביהן (פס' ו-ח) (8 דקות)
4. עיון: "ולא שמעו" עם רש"י, רמב"ן ורשב"ם (12 דקות)
5. הייחוס ו"הוא אהרן ומשה" בקצרה, וסיכום היחידה (9 דקות)
6. כרטיס יציאה (2 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מהן לשונות הגאולה בפס' ו-ח?
2. איך הגיבו בני ישראל לדברי משה, ומה הסיבה שהכתוב נותן?
3. מה טען משה כלפי ה' בפס' יב?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. לפי רש"י, מה ההבדל בין "אל שדי" ששמעו האבות לבין שם ה' שמתגלה עכשיו?
2. מה ההבדל בין פירוש רש"י, רמב"ן ורשב"ם ל"ולא שמעו אל משה"?
3. מה לומד רש"י מכך שפעם כתוב "אהרן ומשה" ופעם "משה ואהרן"?

הערכה (מה דעתי?)

1. האם אפשר להאשים את העם שלא שמע? נמקו.
2. מה אפשר ללמוד מכאן על עזרה לאדם במצוקה: מה הוא צריך קודם, הבטחות או הקלה?
3. למה לדעתכם הכתוב עוצר את העלילה דווקא כאן לטובת ייחוס?

🏁 סיכום השיעור

פרק ו סוגר את היחידה: ה' עונה למשבר שבפרק ה בהבטחה מפורטת של גאולה בשלבים, אבל העם, "מקצר רוח ומעבדה קשה", אינו מסוגל לשמוע. הייחוס מציג את משה ואהרן כשליחים מתוך העם. מכאן ואילך יבואו המכות: הגאולה תתחיל במעשים, לא במילים.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בחרו אחת מלשונות הגאולה וכתבו: מה היא מוסיפה על הלשון שלפניה?

🧭 התאמה לפי זרם

השיעור מתאים לשני הזרמים. ההבדל בדגשים:

ממלכתי

- קריאה ספרותית: מבנה לשונות הגאולה כתהליך (פיזי, חברתי, לאומי) והקשר לארבע הכוסות.
- "מקצר רוח ומעבדה קשה": דיון פסיכולוגי-חברתי על מצוקה, תקווה ויכולת להקשיב.
- תפקיד הייחוס בעלילה: מי הם המנהיגים ומאין באו.
- השוואה בין "ויאמן העם" (ד, לא) ל"ולא שמעו" (ו, ט) כמדד לאמון בהנהגה.

ממלכתי-דתי (חמ"ד)

- רש"י על "ושמי ה' לא נודעתי להם": ה' כנאמן לקיים הבטחות, והשוואה לאמונת אברהם (רש"י ו, א).
- ארבע לשונות הגאולה וארבע הכוסות כביטוי לאמונה בגאולה בשלבים.
- רמב"ן ורשב"ם על "ולא שמעו": האמונה לא נפגעה, אלא היכולת לשמוע בשעת צער.
- רש"י "להנהיגם בנחת ולסבל אותם" ו"ששקולין כאחד": מידות של מנהיגות.

💡 הערות למורה

זהו השיעור האחרון ביחידה. כדאי להקדיש את הדקות האחרונות לסיכום המסע מפרק א ועד פרק ו: מהשעבוד, דרך לידת משה והסנה, ועד הכישלון הראשון וההבטחה המחודשת. היחידה הבאה (פרקים ז-יג) עוסקת במכות וביציאת מצרים. למתקשים: דף עם תמיכה.

📝 בדף העבודה

לשונות הגאולה, "ושמי ה' לא נודעתי להם", השוואת פרשנים על "ולא שמעו", "הוא אהרן ומשה", שאלה בסגנון בגרות ומחוון. יש גם גרסה עם תמיכה.

מקורות

- שמות ו (מכון ממרא)
- רש"י על שמות ו, א (ספריא)
- רש"י על שמות ו, ג (ספריא)
- רש"י על שמות ו, ט (ספריא)
- רמב"ן על שמות ו, ט (ספריא)
- רשב"ם על שמות ו, ט (ספריא)
- רש"י על שמות ו, יג (ספריא)
- רש"י על שמות ו, כו (ספריא)

מחוון: ארבע לשונות של גאולה: "ולא שמעו אל משה מקצר רוח ומעבדה קשה"

1. והוצאתי: מתחת סבלות מצרים, יציאה מהעבודה הפיזית. והצלתי: מעבודתם, שחרור מוחלט מהשעבוד. וגאלתי: בזרוע נטויה ובשפטים גדולים, גאולה בכוח ומשפט. ולקחתי: לי לעם, בחירה וקשר רוחני. והבאתי: אל הארץ, השלמת ההבטחה לאבות.
2. רש"י: לאבות ניתנו הבטחות בשם "אל שדי", אבל ה' לא נודע להם במידת האמת שלו, כמי שמקיים את דבריו, כי ההבטחות לא התקיימו בימיהם. עכשיו, בגאולה, ההבטחה מתקיימת.
3. רש"י: לא קיבלו תנחומין; מי שבצרה נשימתו קצרה. רמב"ן: לא חוסר אמונה, אלא קוצר נפש של אדם בעמלו, פחד מפרעה ועומס עבודה. רשב"ם: קודם האמינו, אבל ציפו להקלה, והעבודה הוכבדה, ולכן לא שמעו עכשיו.
4. אם בני ישראל, שהבשורה טובה להם, לא שמעו, קל וחומר שפרעה, שהבשורה רעה לו, לא ישמע. משה גם מוסיף שהוא "ערל שפתים".
5. פעם אהרן קודם ופעם משה קודם, לומר ששניהם שקולים כאחד.
6. א. והוצאתי (מתחת הסבלות), והצלתי (מהעבודה), וגאלתי (בזרוע נטויה ובשפטים), ולקחתי (לעם לה'), והבאתי (אל הארץ). ב. רש"י: לא קיבלו תנחומין, נשימתם קצרה מצרה. רמב"ן: לא חוסר אמונה אלא קוצר נפש בעמל ופחד. רשב"ם: ציפו להקלה ובמקומה הוכבדה העבודה. ג. בפרק ד האמינו אחרי האותות; בפרק ה הוכבדה העבודה, השוטרים הוכו, והאמון נשבר. דעה מנומקת: להקשיב, להקל קודם, להראות מעשים ולא רק הבטחות.

פרשנות מסומנת כפרשנות (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו, רשב"ם ואור החיים מתוך ספריא). נוסח הפסוקים ממכון ממרא; שם ה' מובא בכתיב ה'. ממלכתי: סיפורי השעבוד, לידת משה ושליחותו (שמות א-ו) נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ודיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו ומדרש); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.